

TÜRKÇE SÖZLÜK'TEKİ BAZI TANIMLAR ÜZERİNE

Mehmet ÖZMEN

Sözlük yazmak, çok güçtür, itina ve dikkat isteyen bir uğraştır. Kelimeleri metin bağlamında, ancak kendi cirmi kadar anlamlandırmak ve değerlendirmek gerekir. Bir metindeki anlamda, o metni oluşturan kelimelerin ortak payı vardır. Metin içindeki bir kelimeye anlam verirken, anlam verilen kelime lehine düşünmek riski her zaman ihtimal dâhilindedir. Birden fazla anlamı olan kelimelerin farklı anlamları, en doğru biçimiyle, metin bağlamından ve o kelimenin değişik metinlerdeki kullanımları karşılaştırılarak tespit edilebilir. Bu da her kelime için onlarca fişin incelenmesi demektir.

1. Sözlük yazarlığının zorluğunu gösteren örneklerden biri de bugüne kadar yazılan birçok sözlükten pek azının önemini koruyabilmesidir. Bu da eksikleri ve yanlışları olan sözlüklerin zamana dayanamadığını, uzun ömürlü olmak için diremediğini göstermektedir. Bugünün ortamında, Türkçenin kendini kabul ettirmiş temel başvuru sözlüklerinden biri şüphesiz, TDK'nin *Türkçe Sözlük*'üdür. İlk baskısı 1945'te yapılan ve 25.574 madde başı, 6.530 madde içi olmak üzere toplam 37.104 sözden oluşan *Türkçe Sözlük*, üzerinde onlarca uzman ve akademisyen dilcinin 70 yıldan beri verdiği emekle 11. baskıda, söz, terim, deyim ve anlam olarak 122.423 söz varlığına; 77.005 madde başı 15.287 madde içi olmak üzere toplam 92.292 sözü içermesine (Akalin, 2011, XX-XXI) karşın, hâlâ eksikliklerinin bulunması, işin güçlüğünü gösteren en ilginç örneklerden birisidir.

Biz de bu çalışmada, Türk Dil Kurumunun *Türkçe Sözlük*'ünde tespit ettiğimiz bazı yetersiz tanımlar ve dikkatten kaçan eksiklikler üzerinde duracağız. Önerilerimizin tümü, herkesçe kabul görmese bile en azından tartışmaya açılmış olacaktır.

Üzerinde duracağımız kelimeler, önce bölüm başlığı olarak yazıldı, sonra *Türkçe Sözlük*'teki tanım verildi. İhtiyaç duyulduğunda, incelenen kelimelerin

tanımı yanında incelemeye yardımcı olacak kelimelerin tanımlarına da yer verildi. Tanımın eleştirisi yapıldı, en son da önerdiğimiz tanım verildi. Üzerinde durulan kelimenin birden fazla anlamı varsa üzerinde durulmayan anlamların sadece tanım numaraları verildi. Örnek cümleler ancak gerekli durumlarda verildi. İhtiyaç yoksa verilmedi. *Türkçe Sözlük* (2011) *TS* kısaltmasıyla gösterildi.

2. AD CÜMLESİ

ad cümlesi *a. db.* Yükleme ad soyundan olan veya ek fiille kurulan cümle, isim cümlesi (*TS*).

isim cümlesi *a. db.* Ad cümlesi (*TS*).

2.1. Eleştiri: Madde başı olarak *ad cümlesi* ile *isim cümlesine* yer verilmiş; ancak *ad tümcesine* yer verilmemiş. *Ad tümcesine* de yer verilmeliydi.

Ad cümlesinin tanımı yetersiz “Yükleme ad soyundan olan veya ek fiille kurulan cümle.” denmiş. Ad soylu bir öge de ek-fiil de tek başına yüklem oluşturamaz. Ad soylu öge, kendisinden sonra gelen bir ek-fiille birlikte yüklem oluşturur. Buna göre, ad cümlesinin yüklemi “ ad ögesi + ek-fiil” biçimindedir, ancak, ek-fiil düşebilir. Ek-filin düşmesi yok olduğu anlamına gelmez. Düşen ek-fiilin görevini “ad” ögesi yüklenir.

2.2. Tanım önerisi: ad cümlesi: Yükleme, ad soylu bir öge ile ondan sonra gelen ek-fiilden oluşan cümle, ad tümcesi, isim cümlesi.

3. AĞIZ

ağız, -ğzi (I) *a. 1. (...). 6. Çıkış yeri: “Şimdi tünelin ağzında değilim artık.” -A. Ağaoğlu. 7. (...). 8. Kesici aletlerin keskin tarafı. 9. (...). 11. dil b. Aynı dil içinde ses, şekil, söz dizimi ve anlamca farklılıklar gösterebilen, belli yerleşim bölgelerine veya sınıflara özgü olan konuşma dili (TS).*

ağız (II) *a. Yeni doğurmuş memelilerin ilk sütü (TS).*

3. 1. Eleştiri: Kelimeler arasında anlam farkları derin olduğundan, ilk 7 tanım için “**ağız (I)**”; “kesici alet ağzı” ile insan ağzı arasında benzer bir taraf olmadığı için 8. tanım için, “**ağız (II)**”, dil bilgisi ile ilgili 11 numaralı tanım için “**ağız (III)**”, *TS*’de “**ağız (II)**” olarak gösterilen “yeni doğurmuş memelilerin ilk sütü.” tanımı için de “**ağız (IV)**” denmesi uygun olur.

3.1.1. 6. Tanım için verilen “Çıkış yeri.” tanımı ve verilen örnek cümle yetersiz. Duran kişiye göre durduğu yer, giriş konumunda da çıkış konumunda da olabilir.

3.1.2. Ağız kelimesinin dil bilgisi terimi olarak yapılan tanımı ile lehçe tanımı karşılaştırıldığında, tanımlar arasında açık bir farkın olmadığı dolayısıyla yapılan ağız tanımının yetersiz olduğu görülmektedir.

lehçe *a. Ar. lehce* **1. dil b.** Bir dilin tarihsel, bölgesel, siyasal sebeplerden dolayı ses, yapı ve söz dizimi özellikleriyle ayrılan kolu, diyalekt. **2. ... (TS)**

Tanımlar karşılaştırıldığında her ikisinin de dil içi farklılıklar olduğu, her ikisinde de ses ve söz dizimi farklılıklarının bulunduğu; ağızlar arasında şekil, lehçeler arasında ise yapı farklılığının bulunduğu, ayrıca ağızlar arasında lehçeden farklı olarak anlam farklılıklarının da olduğu belirtilmiştir. Bu tanımlara göre, ağız ile lehçe arasında pek fark bulunmadığı gibi üstüne üstlük ağızlar arasında anlam farklılığı da bulunmaktadır. Buna göre, yapılan tanım uygun değil. Ayrıca, S. F. Abasıyanık'tan alınan cümle de ağız için uygun cümle örneği değildir. Zira, Abasıyanık konuşulan ağız için anlaşılabilir demekte. Oysa, farklı ağızları konuşanlar arasındaki anlaşılabilirlik oranı yüksektir ve bazı mahalli kelimelerle derin olmayan ses ve biçim farklılıkları, anlaşmayı engelleyecek özellikler değildir.

3.1.3. TS'deki sütle ilgili "ağız (II)" tanımı yetersiz. Ağızın, kaynatılınca yoğurt kıvamını alma özelliği belirtilmemiş.

3.2. Tanım önerileri

ağız (I) 1. (...). 6. Kapalı yerlerin giriş ve çıkış yeri. **7. (...).**

ağız (II) Kesici aletlerin keskin tarafı.

ağız (III) Bir lehçenin veya dilin, birbirlerinden, ses, biçim, söz varlığı ve söz dizimi bakımından sınırlı oranda ayrılan ve anlaşılabilirlik oranı yüksek olan konuşma biçimlerinden her biri.

ağız (IV) Yeni doğurmuş memelilerin, kaynatılınca yoğurt kıvamını alan ilk sütü.

4. AKŞAM

akşam: 1. Güneşin batmasına yakın zamandan gecenin başlamasına kadar olan vakit, akşam vakti, akşamleyin. **2.** Gece. **3.** Akşam ezanı. **4.** Akşam namazı (TS).

gece: 1. Genellikle saat 22.00'den itibaren gün ağarınca kadar geçen süre, tün, şeb. **2.** Bu süre içindeki karanlıktır. **3.... 4. ... (TS).**

4.1. Eleştiri: TS'deki bu tanımlara göre güneş batımından saat 22.00'ye kadar olan süre akşam, genellikle saat 22.00'den gün ağarınca kadar olan süre de gecedir. İkinci anlam olarak gece, bu süre içindeki karanlıktır.

Kaynaklarda, günün hangi saatlerinin *akşam* veya *gece* olduğu, akşamın ve gecenin ne zaman başlayıp ne zaman bittiği konusunda tam bir fikir birliği bulunmamaktadır. *Kamus-ı Türki'*ye göre *akşam*, "Gurûb-ı şems vakti, mesâ, şâm. Gurûb-ı şems ile yatılacak vakit arasındaki zaman.". *Gece* ise, "Yirmi dört saatlik günün karanlık kısmı ki iklimimizde mevsime göre uzayıp kısalır, leyl,

şeb (Şemseddin Sami, 1998). Püsküllüoğlu'na göre *akşam*, “gündüzün sona erdiği, gecenin başladığı saatler.”, *gece* ise, “Güneş’in batışından günün ağarmasına değin geçen süre.” 2. “Bu süre içinde yer alan karanlık.” (Püsküllüoğlu, 2012). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'e göre *akşam*, “1. Güneşin batma zamanı, günün sonu. 2. Güneşin batmasından sonraki ilk saatler.”. *Gece* ise “1. Güneş battıktan sonra başlayan ve gün ağarıncaaya kadar süren karanlık zaman.” (Ayverdi, 2011). Ayverdi'ye ve Püsküllüoğlu'ya göre gün, *gündüz* ve *gece* olmak üzere ikiye ayrılır. Bu ayrımada *akşam*, geceye dâhildir, gecenin bir parçasıdır, başlangıcıdır. *TS*'ye göre ise gün, *gündüz*, *akşam* ve *gece* olmak üzere üçe ayrılır.

Akşam ile *gece* karşılaştırıldığında, ikisi arasında belirgin bir fark bulunmaktadır. Nesnelere, akşamleyin çok net olmamakla birlikte görülür, ancak gecelerin görülmez. En iyimser bakışla silüet biçiminde görülür.

TS'de günün genel olarak, *gündüz*, *akşam*, *gece*, yani *aydınlık*, *alaca karanlık* ve *karanlık / gece* olarak üçe ayrılması, akşamın geceye dâhil edilmemesi doğrudur, ancak *yatsı* ezanının 18.00/18.30 sularında okunduğu kış günlerinde, akşamın saat 22.00'ye kadar uzatılması, gecenin erken saatlerinin akşama dâhil edilmesi demektir. Akşamla gece arasındaki sınır, mevsimden mevsime değiştiğine göre, akşamla gece tanımının saatle değil havanın kararına durumuna göre yapılması daha uygun olur.

4.2. Tanım önerisi: akşam: Güneş batımından havanın kararına kadar olan alaca karanlık süre.

5. AMFİBİ / İKİ YAŞAMLI / AMFİBİK / İKİ YAŞAMLILAR

amfibi *a. Fr. amphibie* **1. biy.** İki yaşamlılar. **2. (TS)**

iki yaşamlılar *ç. a. biy.* Hem suyun içinde hem de karada yaşayabilen canlılar, amfibi (TS).

amfibik *sf. Fr. amphibique* İki yaşamlı (TS).

iki yaşamlı *sf.* Hem suyun içinde hem karada yaşayabilen, amfibik (TS).

5.1. Eleştiri: Dört kelimin tanımında da yetersizlik var. Burada amfibik olarak kabul edilen canlılar hayvanlardır. Bitkiler, amfibik olmaz. Nitekim, *Bi-yoloji Terimleri Sözlüğü*'nde *iki yaşamlılar* “Omurgalılar (vertebrata) dalının, kurbağa ve semenderleri içine alan, balıklarla sürüngenler arasında birçok karakterlere sahip, soğuk kanlı, larva evresinden metamorfoz geçiren, larvaları solungaçla, erginleri akciğerlerle solunum yapan, doğuran türleri de bulunan, bazıları zehirli, küçük boylu ve çıplak derili türleri içine alan bir sınıf. Amfibyumlar.” biçiminde tanımlanmış ve iki yaşamlıların hayvanlar arasında yer aldığı belirtilmiştir (Karol, 2000).

Tanımlarda *canlı* denince akla, öncelikle hayvanların ve insanların geldiği anlaşılıyor. Bunu *TS*'deki *canlı* ve *can* tanımlarından da anlıyoruz. *TS*'de **canlı** “1. Canlı olan, diri, yaşayan. 2. Hareketli, hayat dolu, dinamik. 3. ... 4. 5. a. Yaşayıp yer değiştirebilen yaratık, hayvan. 6. ... 7. zf. Hareketli, hayat dolu, dinamik bir biçimde; **can** ise “1. İnsan ve hayvanlarda yaşamayı sağlayan ve ölümle vücuttan ayrılan madde dışı varlık. 2. Yaşama, hayat. 3. Güç, dirilik. 4. (...). 8. ...” biçiminde tanımlanmıştır.

Can ve *canlı* tanımlarında da, insanlar ve hayvanlarla birlikte bitkilerin de canlı olduğu, canlıların insanlar, hayvanlar ve bitkilerden oluştuğu; *amfibi*, *iki yaşamlılar*, *amfibik* ve *iki yaşamlı* kavramlarının hayvanlar için söz konusu olduğu açık bir biçimde belirtilmelidir. Buna göre, tanımların aşağıdaki biçimde olması gerekir.

5.2. Tanım önerileri

amfibi: 1. Hem suda hem karada yaşayabilen hayvanlar. 2. (...)

iki yaşamlılar: Hem suda hem karada yaşayabilen hayvanlar, amfibi.

amfibik: Hem suda hem karada yaşayabilen hayvan, iki yaşamlı.

iki yaşamlı: Hem suda hem karada yaşayabilen hayvan, amfibik.

6. ARGO

argo a. (*a'rgo*) Fr. *argot* 1. Her yerde ve her zaman kullanılmayan veya kullanılmaması gereken çoklukla eğitimsiz kişilerin söylediği söz veya deyim. 2. *mec.* Serserilerin, külhanbeylerinin kullandığı söz veya deyim (*TS*).

6.1. Eleştiri: Argonun, kanundan kaçma, menfaat sağlama, kendini koruma, dayanışma gibi değişik nedenlerle bir grubun oluşturduğu dil olduğunu vurgulayan 3. Bir tanımın olması gerekirdi.

6.2. Tanım önerisi: argo: 1.... 2. ... 3. Bir topluluğun bir grubun, kanundan kaçma, menfaat sağlama, kendini koruma, dayanışma gibi değişik nedenlerle ülkede konuşulan dilden oluşturduğu, kendine özgü söz varlığı olan, topluluk mensupları arasında anlaşma sağlayan, özel dil.

7. BAĞLAÇ

bağlaç, -cı a. *db.* Eş görevli kelimeleri veya önermeleri birbirine bağlayan kelime türü, rabit, rabit edati: *Ve, ya, veya, ya da* birer bağlaçtır (*TS*).

7.1. Eleştiri: Bu tanıma göre bağlaç, eş görevli kelimeler ile önermeleri birbirine bağlar. Önerme yerine cümle denmesi daha uygun olur.

7.2. Tanım önerisi: bağlaç: Eş görevli kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri birbirine bağlayan kelime türü.

8. BAĞLAMA

bağlama a. 1. Bağlamak işi. 2. (...) 4. db. Ulama (TS).

8.1. Eleştiri: Tanım yetersiz. *Bağlamanın* ne olduğu tam olarak açıklanmamış. Bu tanıma göre, *bağlamayı* bilmek için *bağlamak işini* bilmek gerek.

8.2. Tanım önerisi: bağlama: İp, halat, zincir, vb. bir şeyi, bir nesneye dolayıp düğümleyerek veya ilmekleyerek tutturma.

9. BAĞLAMAK

bağlamak (-i, -e) 1. Bir şeyi bir yere veya bir şeye tutturmak: *Gemiyi iskeleye bağlamak*. 2. (...) 15. (TS).

9.1. Eleştiri: Tanım yetersiz.

9.2. Tanım önerisi: bağlamak: İp, halat, zincir, vb. bir şeyi, bir nesneye dolayıp düğümleyerek veya ilmekleyerek tutturmak.

10. BAĞLANMA

bağlanma: Bağlanmak işi veya durumu (TS).

10.1. Eleştiri: “Bağlanmak işi veya durumu.” biçimindeki bir tanım, *bağlanma* kelimesini açıklamaz. Bu tanıma göre “bağlanmak” kelimesinin anlamını bilmeyen kimse, *bağlanma* kelimesini açıklayamaz.

10.2. Tanım önerisi: bağlanma: İp, halat, zincir, vb. bir şey, bir nesneye dolanıp düğümlenerek veya ilmeklenerek tutturulma.

11. BAĞLANMAK

bağlanmak: (-e) 1. Bağlama işine konu olmak (...). 6. (TS).

11.1. Eleştiri: “Bağlama işine konu olmak.” tanımı, *bağlanmak* fiilini açıklamaz. *Bağlanmak* fiilinin 3., 5., ve 6. tanımlarına örnek cümle verilmemiş.

11.2 Tanım önerisi: bağlanmak: İp, halat, zincir, vb. bir şey, bir nesneye dolanıp düğümlenerek veya ilmeklenerek tutturulmak.

12. BAĞLI

bağlı sf. 1. Bir bağ ile “tutturulmuş” olan: “*Günlerden beri bağlı duran demir, sert bir hırıltıyla denize daldı.*” -Halikarnas Balıkçısı. 2. (...) 7. (TS).

12.1. Eleştiri: TS’de “bağlı” kelimesinin tanımında kullanılan “tutturulmak” kelimesi TS’de madde başı olarak bulunmamaktadır. Ayrıca, “tutturulmak” fiili, örnek cümledeki “bağlı durmak”ı tam olarak karşılamıyor. “Günlerden beri bağlı duran demir (...)” yerine “Günlerden beri tutturulan demir, (...)” denemez.

12.2. Tanım önerisi: bağlı: Bir ip, halat, zincir vb. bir şeyle bir nesneye düğümlenerek veya ilmeklenerek tutturulan şey.

13. BAHŞİŞ

bahşiş *a. Far. bahşiş* Yapılan bir hizmete ödenen ücretten ayrı olarak fazladan verilen para, kahve parası (TS).

13.1. Eleştiri: Bahşiş, her hizmete, her hizmet verene verilmez. Örneğin bahşiş hizmet veren müessese sahibine değil, otel, lokanta vb. iş yerlerinde ve müesseselerde çalışan, işçi, garson vb. kişilere verilir.

13.2. Tanım önerisi: bahşiş: Otel, lokanta, pastane, kahvehane vb. iş yerlerinde, çalışan garson, işçi, vb. kişilere, hizmetleri karşılığında müşterilerin verdiği para.

14. BODRUM

bodrum *a. Rum.* Bir yapının yol düzeyinden aşağıda kalan bölümü (TS).

14.1. Eleştiri: Bu tanıma göre, yol yoksa bodrum da yoktur veya bodrum mutlaka yol kenarında olur. Oysa aynı yapı özelliği, yol kenarında olmayan binalarda da bulunabilir. Eğer bodrum, sadece yol kenarındaki binaların yol düzeyinden aşağıda kalan kısmına deniyorsa yol kenarında olmayan binaların yer düzeyinden aşağıda kalan kısmına ne denir sorusu sorulabilir.

14.2. Tanım önerisi: bodrum: Bir yapının yer düzeyinden aşağıda kalan bölümü.

15. BOŞ

boş: İçinde, üstünde hiç kimse veya hiçbir şey bulunmayan, dolu karşıtı (TS).

15.1. Eleştiri: Sekiz maddeden oluşan “boş” kelimesine, 9. anlam eklenebilir.

15.2. Anlam önerisi: boş: 1. (...). 9. Üzerinde ev veya tesis bulunmayan, meskûn olmayan alan: “*Bir tarafı alabildiğine deniz, bir tarafı alabildiğine boş çöl.*” - Falih Rıfkı Atay.

16. BUÇUK

buçuk, -ğu *sf.* ... ve yarım: “*Üç buçuk senedir ben bu sallantıya şahit oldum.*” -P. Safa (TS).

16.1. Eleştiri: Tanım yetersiz.

16.2. Tanım önerisi: buçuk: Sayılardan ve üleştirme sıfatlarından sonra gelerek nitelediği birimin yarısını anlatır.

17. ÇEKİÇ

çekiç, -ci a. 1. Çivi çakma, madenleri dövme vb. işlerde kullanılan saplı bir el aleti. **2.** ... (TS).

17.1. Eleştiri: Çekiç, çelik veya demirden olur. Tanımda belirtildiği gibi, eğer çekiç denen aletle çivi çakılıyor, madenler dövülüyorsa, demirden veya çelikten olması, tanımın da buna göre olması gerekir.

17.2. Tanım önerisi: çekiç: 1. Çivi çakma, madenleri dövme, taş kırma, vb. işlerde kullanılan, demir veya çelikten yapılmış, saplı el aleti. **2.** (...).

18. ÇOKLUK

çokluk, -ğu a. 1. Sayı veya ölçü yönünden çok olma durumu, çoğul, kesret, ekseriyet, **teklik** karşıtı. **2.** Çoğunluk: “*O akşam kibarların geleceğini, smokin hatta frakların çoklukta olacağını söyledi.*” -H. E. Adıvar. **3. db.** Kelimelerin belirli eklerle birden çok varlığı veya kişiyi bildirme biçimi, çoğul, cem. **4.**

18.1. Eleştiri: İsimlerin çokluğu ile fiillerin çokluğu birbirinden ayrılabilir.

18.2. Tanım önerisi: çokluk: Çekimli fiillerin kişi ekleriyle, diğer kelime türlerinin çokluk bildiren isim işleme ekleriyle birden çok varlığı veya kişiyi bildirme biçimi, çoğul, cem.

19. ÇOĞUL

çoğul a. db. Çokluk, **teklik** karşıtı: *Ordular. Geldik (TS).*

19.1. Eleştiri: “Çoğul”un tanımında isim işletme eki olan çoğul “çokluk”un tanımı gibi ayrıntılı yapılması gerekirdi; ancak eş anlamlı iki kelimedenden daha yaygın olanın daha ayrıntılı tanımlanması tercih edilmişse, kelimelerin birbirine gönderilmesi gerekir.

Geldik (< *gel-di-k*) çekimli fiilindeki *-k*, çoğul eki değil, çokluk birinci kişi ekidir. Çoğul eki ad işletme ekidir ve sadece çoğul bildirir. Kişi eki ise, sadece kişilerin çokluğunu belirtir. “Türkçenin çoğul eki veya ekleri nedir?” sorusuna verilecek cevap içinde kişi ekleri yoktur.

19.2. Tanım önerisi: çoğul: Çokluk, teklik karşıtı (*bk. çokluk*): *Ordular*

20. ÇOKLUK EKİ

çokluk eki a. db. Getirildiği kelimenin birden çok olduğunu anlatan ek, çoğul eki (TS).

20.1. Eleştiri: “Birden çok olan” kelime değil kelimenin karşıladığı, kişidir, şeydir, nesnedir.

20.2. Terim önerisi: çokluk eki: Eklendiği kelimenin birden çok kişiyi, nesneyi, şeyi karşılamasını sağlayan ek, çoğul eki.

21. ÇOĞUL EKİ

çoğul eki *a. db.* Çokluk eki (*TS*).

21.1. Eleştiri: Tanımdan sonra eş anlamlısı olan “çokluk eki”ne gönderilmeliydi.

21.2 Tanım önerisi: çoğul eki: Getirildiği kelimenin birden çok kişiyi, nesneyi, şeyi karşılmasını sağlayan ek, çoğul eki. Çokluk eki (*bk.* çokluk eki).

22. DAHA

daha *zf.* **1.** Henüz: “*Anne leylek, bir serseri kurşunla daha o sabah ölmüştü.*” -İ. O. Anar. **2.** Var olana, elde bulunana ek olarak: “*Bir kızım daha olsaydı adını Meliha koyardım.*” -P. Safa. **3.** Kendisinden sonra üçüncü kişi iyelik eki alan bir sıfatla birlikte sözü edilen konuda en önemli durumu belirtmek için kullanılan bir söz: *Daha kötüsü treni de kaçırdık.* **4.** Bunun dışında: “*Daha neler yapacaktım fakat bırakmadılar, bırakmadılar.*” -A. Dino.

22.1. Eleştiri: Tanım yetersiz. 5. anlam eklenmeli.

22.2. Anlam önerisi: daha: Çıkma durumu eki almış ögelerden sonra gelerek kendisinden önce gelen iki ögeyi karşılaştırır, mukayese eder ve aradaki farkı kendisinden sonra gelen öge ile belirtir: “*Bir tosunu boyunduruğa alıştırmak, bir oğlanı düşünmeye alıştırmaktan daha kolaydır.*” - Memduh Şevket Esendal.

23. DEĞİL

değil *a.* Cümle içinde art arda kullanılan iki veya daha çok özneyi, tümleci, yüklemi, aralarından bazılarını olumsuzluk kavramı vererek birbirine bağlayan veya yüklem olumsuz çekimini sağlayan kelime. **...-inde değil** bir şeyin söylenen niteliğine önem vermemeyi anlatan bir söz. **değil mi ki** madem, mademki (*TS*).

23.1. Eleştiri: Tanım ve anlamlandırma eksik ve yetersiz, ayrıca “**değil**” ad değil, edat ve bağlaç olarak kullanılır.

23.2. Tanım önerileri: değil: *1, e,* İsim yüklemine, -ek-fiil ile isim unsuru arasına girerek cümleyi olumsuz yapar: “*O özleyen sadece siz değilsiniz hanımefendi.*” -Ruşen Eşref Ünaydın.” **2. e.** Basit fiil çekimlerinde, kip eki almış fiil ile şahıs eki, birleşik fiil çekimlerinde, kip eki almış fiil ile tarz eki arasına girerek cümleleri olumsuz yapar: “*Yalnız gidecek değilim ya.*” - Haldun Taner. **3. e.** Basit fiil çekimlerinde, kip eki almış olumsuz fiil ile şahıs eki arasına, birleşik fiil çekimlerinde kip eki almış olumsuz fiil ile tarz eki arasına girerek olumsuz cümleyi olumlu yapar: “*Zaten ben bunu bir rüya içinde duyar gibi büsbütün sezmiyor değilim...*” -Ahmet Haşim. **4. e.** Çekimli fiillerden sonra gelerek, cümledeki hükmü reddeder: “*-Yok yavrum, beni öldürecek değilsin.*” -Hüseyin Rahmi Gürpınar. **5. bağ.** Cümle içinde aynı özelliğe sahip iki ögeyi, bi-

rinci ögeyi ret ikinci ögeyi kabul ve onaylama işleviyle birbirine bağlar: “*Ken-dimiz için değil sevgilimiz için yaşıyorduk.*” - Abdülhak Şinasi Hisar. **değil ... (isim soylu öge)** Olağan kullanımlarda bağlaç olarak iki öge arasında bulunan değil kuvvetlendirme amacıyla birinci ögenin başında kullanılabilir: “*Değil he-likopter, üstlerinden bombardıman filosu geçse bile umursamayacaklar.*” -Hal-dun Taner. **değil... bile** bağlama ve kuvvetlendirme görevinde kullanılır: “*Ama Cemal’in yürümeğe değil, ayakta durmağa bile gücü yoktu.*” -Haldun Taner. **değil de** belirtme ve kuvvetlendirme, bağlama ve kuvvetlendirme görevinde kullanılır. “*O zaman, görülecek iş değil de, feda edilmeyecek medeniyet icabı yerine getirilmelidir.*” - Abdülhak Şinasi Hisar. **değil ki 1.** kendisinden sonra gelen olumlu fiile olumsuzluk anlamı vermek için kullanılır: “*Boyacı küpü de-ğil ki hemen daldırıp çıkarasın.*” Ömer Asım Aksoy. **2.** yok ki: “*Değil ki ‘dön!’ diye binlerce yalvaran geride; / Dikildi karşına ecdadın mekabiri de.*” - Meh-met Akif Ersoy. **3.** yalnızca ... değil ...: “*O ye’si inletiyordun, değil mi, üduna sen / ? -Değil ki üdi, bütün kâinatı inletsen.*” - Mehmet Akif Ersoy. **değil mi?** **1.** Cümlede, yüklemelerden sonra “evet” olumlu cevabını bekleyen onaylatıcı, pekiştirici yapı içerisinde kullanılır: “*-Dükkân açıyoruz, Paşa efendi, herkes bizden alış veriş edecek, siz de edersiniz, değil mi?*” - Halide Edip Adivar. **2.** mademki “*Değil mi gayesi bir hepsinin, ne korkarsın?*” -Mehmet Akif Ersoy. **değil mi ki** madem, mademki: “*Değil mi ki ona bir kere yalan söylemişler.*” Haldun Taner. **değilse** olmazsa: “*O itimat ile millet bütün metalibini, / Bugün değilse, yarın çare yok halâs edecek.*” - Mehmet Akif Ersoy. **değilse bile** olmasa da, olmasa bile: “*Meselâ birçok hikâye kitapları vardır ki, bütün memleket ger-çeklerini değilse bile memleketin yalnız bir bölgesini, belirli bir parçasını canlı olarak temsil ederler.*” -Ruşen Eşref Ünaydın. **değilse de** olmasa da, olmasa bile “*Güzel değilse de, sevimsiz değil - Memduh Şevket Esendal. değil ya* değil de; şöyle dursun: “*-Madam, tahta döşetmek değil ya, üstüne bir de kuş kondur-san, yine de burada oturulmaz.*” - Memduh Şevket Esendal. **-mak/-mek değil** -mak/-mek bir yana, -mak/-mek şöyle dursun anlamında kullanılır: “*Seslerini duymak değil, sağlık haberlerini bir telgrafla alsak sevinirdik.*” - Abdülhak Şi-nasi Hisar (Özmen, 2010, 191-240).

24. DEĞİRMEN

değirmen a. 1. İçinde öğütme işi yapılan yer: *Su değirmeni. Yel değirmeni.*
2. Kahve, buğday, nohut vb. taneleri öğüten araç veya alet: “*Değirmende biraz kahve çekti.*” -S. F. Abasıyanık (TS).

24.1. Eleştiri: **2.** maddede söz konusu edilen araç veya aletlerden buğday, nohut vb. öğüten ve birinci maddede söz konusu edilen mekânda çalışan alet ile kahve, karabiber vb. öğüten mutfak aletinin birbirinden ayrılması gerekir.

24.2. Tanım önerisi: değirmen: a 1.(...). 2. Alttaki sabit, üstteki kendi eksenini etrafında dönen iki taştan oluşan, el, su, yel, motor gücüyle çalışan ve tahıl öğütmeye yarayan araç. 3. Kahve, karabiber vb. öğütmeye yarayan ve elle çalışan mutfak aleti.

25. DERİN

derin *sf.* 1. Dibi yüzeyinden veya ağzından uzak olan. 2. Yüzeyden içeri inen. 3. (...). 8. a. Dip: “Körfezdeki dalgın suya bir bak göreceksin / Geçmiş gecelerden biri durmakta derinde.” -Y. K. Beyatlı. / (TS).

uzak, -ğı *sf.* 1. Gidilmesi çok süren, çok ötelere bulunan, irak, yakın karşıtı. 2. Arada çok zaman bulunan. (...), 6. ... (TS).

25.1. Eleştiri: TS’de tanımı yapılan “uzak” ile “derin” kelimesinin tanımında kullanılan uzak anlam olarak uyuşmuyor. 8. anlam olan “dip” için verilen örnek cümlenin uygunluğu söylenemez. Metnin “Geçmiş gecelerden biri durmakta **di-binde**” anlamını verdiğini söylemek zorlama bir anlam olsa gerek.

25.2. Tanım önerisi: derin: 1. Dibi ile yüzeyinin veya ağzının arası aralık olan, dibi ile ağız arasında mesafe bulunan. 2. (...) 8. ...

26. DİŞEMEK

dişemek (*nsz*) *hlk.* Diş çıkarmak.

26.1. Eleştiri: Tanım yetersiz ve eksik. Ayrıca tanımlar, *dişemek (I)*, *dişemek (II)* biçiminde ikiye ayrılmalı.

26.2. Tanım önerileri:

dişemek (I) 1. Bebek diş çıkarmak, bebeğin ağzında dişler oluşmak. 2. Çocuk dökülün, çekilen süt dişleri yerine kalıcı dişlerini çıkarmak.

dişemek (II) Değirmen taşlarına tahılı öğütebilmesi için çekiçle çentikler açmak.

27. DURMA

durma a. Durmak işi (TS).

27.1. Eleştiri: Tanım yetersiz.

27.2. Tanım önerisi: durma: 1. Hareketsiz kalma, hareket etmeme. 2. Hareket sona erme.

28. DURMAK

durmak, -ur (*nsz*) 1. (...). 15. (*yar*) Kök veya gövdeleri sonuna -a (-e) zarf-fiil eki almış fiillere gelerek süreklilik bildiren birleşik fiiller oluşturur: *Çalışadurmak*, *bakadurmak*, *getiredurmak*, *iyeyedurmak* gibi (TS).

28.1. Eleştiri: 15. Maddenin tanımı yetersiz. 16. Madde eklenmeli.

28.2. Tanım önerisi: durmak: 1 (...). 14. 15. Sonuna, *-a /-e* ve *-Ip / -Up* zarf-fiil eklerini almış fiillerden sonra gelerek süreklilik bildiren birleşik fiiller oluşturur. “*Çırpınıp duruyor havada / Yitik anıların kelebeği*”. -Ataol Behramoğlu. 16. Aynı kip ve kişi eklerini aldığı bazı çekimli fiillerden sonra gelerek birleşik fiiller oluşturur. “*Kocaman gözleriyle insana mahzun mahzun bakar durur.*” - Sait Faik Abasıyanık.

29. DÜTTÜRÜ

düttürü *a. (dü'ttürü)* 1. Dar ve kısa giysi. 2. *sf. mec.* Açık saçık, tuhaf ve hafif giyimli (kadın) (TS).

düttürü Leylâ *a. mec.* Tuhaf, dar ve kısa giyinmiş kadın (TS).

29.1. Eleştiri: “Düttürü leyla” yanında bir de “düttürü dünya” kullanımı vardır.

“Düttürü” tanımı, “düttürü dünya”daki “düttürü”yü karşılamıyor. “Düttürü”ye 3. tanım eklenmeli. *Leyla* kelimesi, *Türkçe Sözlük*'e alınmamış. *Leyla* adı, belirli bir kişinin adı olmadığı için, “leyla”nın “L”sinin büyük harf olması gerekmez. *Leylanın* “a”sına şapka koymak gerekmez.

29.2. Tanım önerisi: 3. düttürü: Vefasız, yalancı. **düttürü dünya** vefasız-dünya, insanları mutlu etmeyen, sonu boş dünya.

30. ECNEBİ

ecnebi *sf. (ecnebi:)* *Ar. ecnebî* Yabancı (TS).

30.1. Eleştiri: “Ecnebi” için sadece *yabancı* denmiş. Oysa, *yabancı* kelimesinin birini bizim eklediğimiz 8 anlamı var. Ecnebi bu sekiz tanımın karşılığı değildir.

30.2. Tanım önerisi: ecnebi: 1. Başka bir milletten olan, başka devlet uyruğunda olan (kimse). **2.** Başka bir milletle ilgili olan.

31. EY

ey ün! 1. Kendisine söz söylenen kimse veya kimselerin dikkati çekilmek istendiğinde adın başına getirilen ve uzatılabilen bir seslenme sözü: *Ey arkadaş!* 2. Usanç anlatan bir seslenme sözü: *Ey, artık çok oluyorsun!* (TS).

31.1. Eleştiri: Tanım yetersiz.

31.2. Tanım önerisi: ey: Kendisine söz söylenen kimse veya kimselerin dikkati çekilmek; bir kimseye, topluluğa veya bir şeye seslenmek, hitap etmek istendiğinde adın başına getirilen ve uzatılabilen bir seslenme sözü: *Ey arkadaş! Ey Türk gençliği! Ey vatan!*

32. EZGİ

ezgi *a.* **1. müz.** Belli bir kurallara göre düzenlenmiş, kulağa hoş gelen ses dizisi, haz, nağme, melodi. **2. (...).** **4. mec.** Gidiş, yol, tarz, tempo: *Bundan böyle aynı ezgide sürüp gidemez.* **5.**

32.1. Eleştiri: “Belli bir kurallar” değil, “belli kurallar” olması gerekir. 4. anlam için verilen örnek cümle, “ezgi”nin 4. anlamda da kullanıldığını kanıtlamaz. 4. anlam için ya sağlam tanık cümle bulunmalı ya da 4. anlam kaldırılmalı.

32.2. Tanım önerisi: ezgi: *a.* **1. müz.** Belli kurallara göre düzenlenmiş, kulağa hoş gelen ses dizisi, haz, nağme, melodi. **2. (...).** **4. mec.** Gidiş, yol, tarz, tempo: *Bundan böyle aynı ezgide sürüp gidemez.* **5.**

33. FAKAT

fakat *bağ. (fa'kat) Ar. faḳat* Ancak, ama, lakin (*TS*).

33.1. Eleştiri: Tanım yapılmamış yakın anlamlı kelimeler sıralanmış.

33.2. Tanım önerisi: fakat: İki cümleyi, açıklama veya karşıtlık anlamıyla; iki isim unsurunu da “bununla birlikte” anlamıyla birbirine bağlayan bağlaç: “*Anadolu köylüsünün zahire ambarı bomboş, fakat Türk entelektüeli yedi devlete harp açmış*” -Yakup Kadri Karaosmanoğlu.

34. FİİL

fiil *a. Ar. fi'l* **1.** İş, davranış. **2. db.** Olumlu veya olumsuz olarak çekimli durumda zaman kavramı taşıyan veya zaman kavramı ile birlikte kişi kavramı veren kelime, eylem (*TS*).

34.1. Eleştiri: Çekimli durumdaki fiillerin tümü zaman kavramı taşımaz. Örneğin tasarlama kipleri zaman anlatmaz. Zaman kavramı taşıyan çekimli fiiller, bildirme kipinde olanlardır.

34.2. Tanım önerisi: fiil: **1.** İş, davranış. **2. db.** Olumlu veya olumsuz olarak tasarlama veya bildirme kiplerinden birinde çekimli olarak bulunan, kişi kavramı veren, bildirme kipinde zaman kavramı da taşıyan kelime, eylem (*TS*).

35. FİİL CÜMLESİ

fiil cümlesi *a. db.* Bildirme veya isteme kiplerinden biriyle kurulan ve olumsuzu *-ma/ -me* eki ile yapılan cümle (*TS*).

35.1. Eleştiri: Ekin işareti yanlış konmuş. *-ma / -me* fiilden isim yapma ekidir. Olumsuzluk bildirmez. Fiilleri olumsuz yapan fiilden fiil yapma ekinin *-ma/-me-* biçiminde yazılması gerekir.

35.2. Tanım önerisi: fiil cümlesi: Bildirme veya isteme kiplerinden biriyle kurulan ve olumsuzu *-ma/-me-* eki ile yapılan cümle.

36. FİİL GÖVDESİ

fiil gövdesi *a. db.* Kökü bir başka yapım eki almış fiil (*TS*).

36.1. Eleştiri: Tanım yanlış. Yapım eki almış olan fiil zaten gövdedir. Gövde olması için ikinci bir yapım eki alması gerekmez.

36.2. Tanım önerisi: fiil gövdesi: Yapım eki almış fiil.

37. FİİLİMSİ

fiilimsi *a. db.* Fiilden türetilen, olumsuz yapılabilen mastar, sıfat-fiil, zarf-fiil vb. türleri bulunan ad, eylemsi (*TS*).

37.1. Eleştiri: Tanımdaki (...) mastar, sıfat-fiil, zarf-fiil vb. (...) ifadesi yetersiz. Tanımda *mastar* yerine *isim-fiil* denirse tanım bütün fiilimsileri içine alır, *vb* demeye de gerek kalmaz. Fiilimsiler, ad gibi, sıfat gibi, zarf gibi kullanılan kelimelerdir.

37.2. Tanım önerisi: fiilimsi: Fiilden, isim, sıfat, zarf gibi kullanılabilen isim-fiil, sıfat-fiil, zarf-fiil fiil üretilen ve olumsuz yapılabilen fiil şekilleri.

38. FİNCAN

fincan *a. 1.* Çay, kahve vb. sıcak şeyler içmekte kullanılan, genellikle kulplu, porselen veya camdan yapılmış küçük kap (*TS*).

38.1. Eleştiri: *TS*'de fincanın porselen veya camdan yapıldığı belirtilmiş. *Redhouse*'da (1979), *Kamus-ı Türki*'de (Şemsettin Sami, 1998), Ali Püsküllüoğlu'nun *Türkçe Sözlük*'ünde (2008) fincanın neden yapıldığı belirtilmemiş. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'te ise (Ayverdi, 2011) porselenden yapıldığı belirtilmiş.

38.2. Öneri: Ben de fincanın porselenden yapıldığı kanısındayım.

39. GECE

gece *a. 1.* Genellikle saat 22.00'den itibaren gün ağarıncaya kadar geçen süre, tün, şeb **2.** Bu süre içindeki karanlık. **3.** ... **4.** ... (*TS*).

39.1. Eleştiri: Gece, *Misalli Türkçe Büyük Sözlük*'te "1. Güneş battıktan sonra başlayan ve gün ağarıncaya kadar süren karanlık zaman. 2. (...). 4. (Ayverdi, 2011), Püsküllüoğlu da, "1. Güneş'in batışından günün ağarmasına değin geçen süre. 2. Bu süre içinde yer alan karanlık. 3. ..., 4. ... (Püsküllüoğlu, 2012)" biçiminde tanımlamış. *TS*'nin tanımına göre gece, saat 22.00'de başlar ve akşamı içine almaz. Ayverdi ile Püsküllüoğlu'nun tanımına göre ise gece, akşamı içine alır ve akşam gecenin bir parçasıdır. Hava kararıp cisimlerin net görünmediği saatlerin geceye dâhil olması gerekir. Ülkemizde, yatsı ezanının

saat 18.00'de okunduğu kış günlerinde, akşam vaktini saat 22.00'ye kadar uzatmak fazla zorlama olur kanısındayım.

39.2. Tanım önerisi: gece: Akşamın alaca karanlığının bitiminden gün ağarınca kadar geçen süre.

40. GELMEK

gelmek -ir (-den, -e; nsz) 1. Ulaşmak, varmak. 2. (...). 35.... (TS).

40.1. Eleştiri: Tanım yetersiz.

40.2. Tanım önerisi: gelmek: Bir kişi, ulaşım aracı, posta, haber, vb. uzak bir yerden hareket ederek, içinde bulunulan bir yere, bir mekâna, ulaşmak, erişmek, vasil olmak.

41. GİTMEK

gitmek, -der (-e) 1. Bir yere doğru yönelmek. 2. (-den) Bir yerden veya bir işten ayrılmak. 3. (...). 4. Belli bir amaçla bir yere devam etmek veya bir işle uğraşmak (TS).

41.1. Eleştiri: *Yönelmek* fiili *gitmek* fiilini tam olarak karşılamaz.

41.2. Tanım önerisi: gitmek: İçinde bulunulan herhangi bir yerden veya mekândan başka bir yere veya mekâna, erişmek üzere hareket etmek.

42. GÖMMEK

gömmek, -er (-i, -e) 1. Yerin altına koyarak üstünü toprakla örtmek. 2. (...). 6. (TS).

42.1. Eleştiri: Üstü örtülmeyen şey, altta olmaz.

42.2. Tanım önerisi: gömmek: Yere çukur açıp içine koyarak üzerini toprakla örtmek.

43. HIRSLI

hırslı sf. 1. Açgözlü, muhteris. 2. Öfkeli, kızgın “*Yeteneksiz, hırslı mahalle politikacıları, kendi şehirlerine para aksın diye üniversite açma ticaretine girdiler.*” -A. Boysan (TS).

43.1. Eleştiri: Tanım yapılmamış, kelime kelimeyle açıklanmış. 2. anlam için verilen örnek cümle uygun bir cümle değil. Cümledeki *hırslı* kelimesi *öfkeli, kızgın* anlamını vermez.

43.2. Tanım önerisi: hırslı: Sahip olduğu şeylerden çok daha fazlasını elde etmek veya bulunduğu makamın üstüne çıkmak için aşırı çaba harcayan (kimse), muhteris, açgözlü.

44. İL ADI + II/+IU , İL ADI +IIIk / + IUIUk

Sözlüğe il adları yanında il adlarının +II/+IU ve *IIk/+IUk* ekli türevleri de madde başı olarak alınmış: *Adana, Adanalı, Adanalılık; Hatay, Hataylı, Hataylılık; Trabzon, Trabzonlu, Trabzonluluk*. İlçelerde ise sadece ad var: *Erzin, Espiye, Ceyhan, Ayvalık, İskenderun*, vb.

45. İPLEMEK

iplemek (-i) *argo* Saygı göstermek, değer vermek (*TS*).

45.1. Eleştiri: İplemek fiili mecaz anlamda kullanılmaz. Mecaz anlamda fiilin olumsuzu kullanılır. Falan *şunu, şu uyarıyı, şu yasağı ipledi* denmez. Nitekim verilen cümle de olumsuz anlamda kullanılmış: *İplediği yok, iplemiyor* denmekte.

45.2. Tanım önerisi: iplemek: Saygı göstermemek, değer vermemek, itibar etmemek.

46. İSTASYON

istasyon *a. Fr. station* **1.** Tren, metro durağı. **2.** Araştırma kuruluşu. **3.** Satış, bakım, aşı vb. işler yapılan kuruluş veya yer: *Trafik muayene istasyonu. Aşı istasyonu (TS)*.

46.1. Eleştiri: Tanımda eksiklik var. 4. anlam eklenmeliydi.

46.2. Tanım önerisi: istasyon: 4. Radyo veya televizyonun yayın yaptığı yer (*bk. radyo istasyonu*).

47. Kİ (I), Kİ (II)

47.1. Eleştiri: *TS*'de “ki” için *bağlaç* denmiştir. Zeynep Korkmaz'ın *Grammer Terimleri Sözlüğü*'nde ise “bağlama zamiri” denmektedir. *TS*'de “ki” için 8 anlam verilmiş. 1., 2., 3., 4. ve 8. anlamlar ve verilen örnek cümlelerdeki “ki”, *TS*'de belirtildiği gibi Farsça kökenli bağlaç olan “ki”dir. 5., 6., 7. anlamlar ve verilen örnek cümlelerdeki “ki”lerin ise Türkçe kökenli olan ve “erki”den geldiği kabul edilen “ki”ler olduğu anlaşılıyor. “Erki”den gelen “ki” bağlaç değil kuvvetlendirme görevindedir. “Erki”den gelen ve kuvvetlendirme görevinde kullanılan Türkçe “ki”nin Farsça “ki”den ayrılması gerekir. Ayrıca, bağlaç olan Farsça asıllı “ki”ye 6. anlam eklenmeli.

47.2. Farsça kökenli ki (I) ve 6. anlam önerisi: ki (I) bağ. *Far. ki* **1.** Anlam bakımından birbirleriyle ilgili cümleleri birbirine bağlayan bir söz. **2.** Özneyi, tümlecii güçlendirerek cümlenin temel bölümüne bağlayan bir söz: *Siz ki beni tanırsınız, niçin böyle düşünüyorsunuz?* **3.** “Öyle, o kadar, o denli” vb.nden sonra, kullanıldığı cümleye güç katan bir söz. **4.** İkinci cümledeki yargının birincideki hareketin yapılışı sırasında görülerek şaşıldığını bildiren bir söz: *Ka-*

pağı kaldırmış ki sandık bomboş. Bir de ağzıma aldım ki şeker gibi tadı var.

5. Bazı kelimelerin sonuna bir ek gibi eklenerek birtakım zarflar, yeni edatlar oluşturan bir söz: *Belki, çünkü, hâlbuki, mademki, sanki* gibi. **6.** Sonda bulunan ve ana cümlelerin herhangi bir ögesinin açıklayıcısı durumunda olan yardımcı cümleyi, başta bulunan ana cümleye bağlar.

47.3. Türkçe kökenli ki (II) için öneri: ki (II) 1. İki cümlede anlatılan durumların uyumsuzluğunu bildiren bir söz: “*Ama o bir şey yapmamıştı ki onun hiç kabahati yoktu.*” -O. C. Kaygılı. **2.** Yakınma, kınama vb. duygular anlatmak için bir cümlelerin sonuna getirilen bir söz: *O beni sevmez ki! Sana güvenilmez ki!* **3.** Bir soru cümlesinin sonuna getirildiğinde şüphe veya endişe anlatan bir söz: *Acaba gelmez mi ki? Bunu bana bırakırlar mı ki? Acaba ceza verirler mi ki?* (TS).

48. KİP

kip a. db. 1. Fiillerde belirli bir zamanla birlikte konuşanın, dinleyenin ve hakkında konuşulunun, teklik veya çokluk olarak belirtilmiş biçimi, sıyga. **2. fel.** Değişebilen, geçici nitelik, **san** karşıtı: *Bir maddenin biçimi bir kiptir, ağırlığı ise sanlarından biridir.* **3. sf. hlk.** Uygun, tıpatıp gelen. **4. sf. hlk.** Sağlam, dayanıklı. **5. esk.** Örnek, kalıp (TS.).

48.1. Eleştiri: Kip zaman bildirmez. Örneğin, tasarlama kipleri zaman bildirmez. Tasarlama kiplerindeki zaman vuku bulmamıştır. Vuku bulmadığı için içinde bulunulan andan sonraki bir zamanda yani gelecek zamanda vuku bulacaktır, ancak bu zaman, bildirme kipi olan gelecek zamandaki gibi tayin edilmiş bir zaman değildir. Tasarlama kiplerinden birleşik çekimi olanlarda zaman olabilir, ancak basit çekimlerinde olmaz. Tasarlama kiplerindeki zaman, çekimli fiille değil zaman zarfları ile belirlenir.

48.2. Tanım önerisi: kip: Fiillerde konuşanın iş, oluş ve durum karşısındaki tutumunun belirtiliş biçimi, sıyga. **2. (...).** **5. ...**

49. KONSER

konser a. Fr. concert 1. müz. Sanatçıların müzik eserlerini bir topluluk önünde çalması veya söylemesi. **2. mec.** Sürekli gürültü. **konser vermek** dinleyicilere, müzik eserlerini çalmak veya söylemek: “*Bir konser salonunda konser vermesi öngörülmüştü.*” -A. Ağaoğlu (TS).

49.1. Eleştiri: Sanatçıların müzik alanında sanatçı olduklarını müzik eserlerini, çalmalarından ve söylemelerinden anlıyoruz.

49.2. Tanım önerisi: konser: Ses ve saz sanatçılarının müzik eserlerini bir topluluk önünde çalması veya söylemesi, icra etmesi.

50. KONUŞMAK

konuşmak (nsz) **1.** Bir dilin cümle hâline getirilen kelimeleriyle düşüneyi sözlü olarak anlatmak: *Çocuk daha konuşmıyor.* **2.** (...). **14.** (TS).

50.1. Eleştiri: konuşmak fiili için için nesnesiz (nsz) denmiş, oysa, örnek cümlelerin yüklemine oluşturan “konuşmamak” fiili, “*Çocuk daha Almancayı konuşmuyor.*” cümlesinde görüldüğü üzere geçişlidir. “*Konuşmak*” fiili için verilen örnek cümlelerin yüklemi *konuşmak* değil onun olumsuz yeterliği olan *konuşmamaktır*. Tanım daha düzgün hâle getirilebilir.

50.2. Tanım önerisi: konuşmak: (-i) **1.** Bir dilin kelimelerini cümle hâline getirerek düşünceleri sözlü olarak anlatmak: *Öğrenciler İngilizceyi çok güzel konuşuyor. Ülke sorunlarını konuştuk.*

51. KUŞLUK

kuşluk 1. Günün sabahla öğle arasındaki bölümü, kuşluk vakti. **2.** Kuşlara yem verilen zaman. **3.** Büyük kuş kafesi (TS).

51.1. Eleştiri: “Günün sabahla öğle arasındaki bölümü.” tanımından sabahla öğleye kadar olan süre anlaşılabilir. Tanımı netleştirmek için yaklaşık olarak 09.30 - 11.00 saatleri arası denebilir. 3. anlam madde başı olmalı.

51.2. Tanım önerileri: kuşluk: (I): 1. Günün yaklaşık olarak 09.30 ile 11.00 saatleri arasındaki bölümü. 2. Kuşlara yem verilen zaman.

kuşluk (II): Büyük kuş kafesi.

52. NAMLU

namlu a. Far. namlu 1. ask. Tüfek, tabanca, top vb. ateşli silahların ucunda bulunan boru biçimindeki parça. **2.** ..., (TS).

52.1. Eleştiri: Namlu silahın ucunda değil ön kısmında bulunur. Tanım yetersiz.

52.2. Tanım önerisi: namlu: 1. ask. Tüfek, tabanca, top vb. ateşli silahların ön kısmında bulunan ve kurşun atmaya yarayan boru biçimindeki parça. **2.** ...

53. ÖĞRETİM ELEMANI

öğretim görevlisi a. Yükseköğretim kuruluşlarında öğretim üyesi bulunmayan dersler için geçici veya sürekli olarak görevlendirilen, ders veren ve uygulama yaptıran kimse (TS).

53.1. Eleştiri: Tanım yetersiz.

53.2. Tanım önerisi: öğretim görevlisi: Yükseköğretim kuruluşlarında öğretim üyesi bulunmayan durumlarda, dersler vermek ve uygulama yaptırmak

için geçici veya sürekli olarak görevlendirilen, ders verme ve uygulama yaptırmada yeterli eğitim, bilgi ve deneyime sahip kimse.

54. ÖNCE

önce *zf. (ö'nce)* İlk olarak, başlangıçta, **sonra** karşıtı: “*Önce hep birlikte basın suçunu tarif edelim.*” -B. Felek (TS).

54.1. Eleştiri: Edat kullanımını üzerinde durulmamış.

54.2. Tanım önerisi: önce: *zf. (ö'nce)* 1. ..., 2. e. Çıkma durumundaki isimlerden, süre ve miktar bildiren zarflardan, sayı ile nitelenmiş zaman adlarının yalın durumundan sonra gelerek eylemin önce gerçekleştiğini bildiren edat grupları oluşturur: *Soyut şiirde şiir şairden öncedir.* - Cemal Süreya.

55. ÖPÜŞMEK

öpüşmek (*nsz, -le*) 1. (...). 2. *mec.* Nesnelerin parçaları birbiriyle tam olarak yan yana bulunmak, teması olmak: “*Parmaklıkları demir kapılar birbiriyle tam öpüşmemişti.*” -Ç. Altan (TS).

55.1. Eleştiri: 2. anlam, şahsi bir kullanıma benziyor.

56. PARODİ

parodi *a. Fr. parodie tiy.* Ciddi sayılan bir eserin bir bölümü veya bütünü nü alaya alarak, biçimini bozmadan ona bambaşka bir özellik vererek biçimle öz arasındaki bu ayrılıktan gülünç etki yaratan bir oyun türü (TS).

56.1. Eleştiri: “Ayrılıktan” yerine “uzaklaşmadan” demek daha uygun olabilir.

56.2. Tanım önerisi: parodi: *a. Fr. parodie tiy.* Ciddi sayılan bir eserin bir bölümü veya bütünü nü alaya alarak, biçimini bozmadan ona bambaşka bir özellik vererek biçimle öz arasındaki bu uzaklaşmadan gülünç etki yaratan bir oyun türü.

57. PUAN

puan *a. Fr. point sp.* 1. Çeşitli sporlarda kullanılan ölçüsü ve değeri değişken birim. 2. Genellikle test biçimindeki sınavlarda cevaplandırılacak soruların sayısı olarak değeri veya cevaplayanın başarı değeri. 3. Kumaşlardaki benek, nokta (TS).

57.1. Eleştiri: 4. madde eklenmeli.

57.2. Tanım önerisi: puan: 4. Bir konuda belirlenen değer birimi, derece, kademe: “*Kredi notu, iki puan düştü.*”.

58. SABAH

sabah *a.* (*saba:hi*) *Ar. sabah* **1.** Sabah ezanı. **2.** Sabah namazı: *Sabahı kıldım*. **3.** *zf.* Sabahleyin: “*Her sabah, şimdi limanda demirli duran bu gemide uyanacaklardı.*” -Halikarnas Balıkcısı. **4.** *zf.* Güneşin doğduğu andan öğleye kadar geçen zaman: *Bütün ev işlerini sabah bitirdim* (TS).

58.1. Eleştiri: **a.** Üçüncü anlam ile birinci anlam yer değiştirmeli yani “sabahleyin” birinci anlam olmalı. **b.** Sabah kelimesinin “Güneşin doğduğu andan öğleye kadar geçen zaman.” biçimindeki tanımı ile kuşluk kelimesinin “1. Günün sabahla öğle arasındaki bölümü, kuşluk vakti. **2.** ... **3.** ... (TS).” biçimindeki tanımı çakışmakta. Bu tanımlara göre, sabah ile kuşluk günün aynı zaman dilimini ifade etmekte. Sabah, güneşin doğduğu andan kuşluk vaktine kadar geçen süre olmalı. **c.** “Sabah”ın “yarın” anlamı da var. 5. anlam eklenmeli.

58.2. Tanım önerisi: sabah: **1.** *zf.* Sabahleyin: “*Her sabah, şimdi limanda demirli duran bu gemide uyanacaklardı.*” -Halikarnas Balıkcısı. **2.** Sabah namazı: *Sabahı kıldım*. **3.** Sabah ezanı. **4.** *zf.* Güneşin doğduğu andan kuşluk vaktine kadar geçen zaman: *Bütün ev işlerini sabah bitirdim*. **5.** Yarın.

59. TOKMAK

tokmak, -ğı, *a.* **1.** Ağaçtan yapılmış iri çekiç. **2.** (...). **5.** ... (TS).

59.1. Eleştiri: Çekiç “**1.** Çivi çakma, madenleri dövme vb. işlerde kullanılan saplı bir el aleti.” olduğuna, ağaçtan yapılmış “saplı alet” ile de çivi çakılamayacağına, metal dövülemeyeceğine göre tokmağa çekiç dememek gerekir (*bk.* çekiç).

59.2. Tanım önerisi: tokmak: Bir şeyi çakma veya dövme, vb. işlerde kullanılan ağaçtan yapılmış saplı alet.

60. SAKAL

sakal *a.* **1.** Yetişkin erkeklerde yanak ve alt çenede çıkan kılların tümü: “*Sakalı kır, yaşı elliye aşkın fakat dinçti.*” -F. R. Atay. **2.** ..., **3.** ... (TS).

60.1. Eleştiri: TS’deki “yanak” maddesinde de belirtildiği gibi, yanak “yüzün göz, kulak ve burun arasındaki bölümdür.” Yanakta sakal olmaz.

60.2. Tanım önerisi: sakal: *a.* Yetişkin erkeklerde yanak hariç yüzün iki yanında ve alt çenede çıkan kılların tümü.

61. SAZENDE

sazende Sazcı (TS).

61.1. Eleştiri: Tanım yetersiz.

61.2. Tanım önerisi: sazende: Saz çalan kimse.

62. ŞALVAR

şalvar *a. Far. şelvar* Genellikle ağı çok bol olan, bele bir uçkurla bağlanan, geniş bir pantolon türü (TS).

62.1. Eleştiri: Yetersiz tanım. Şalvar pantolon türü olarak açıklanmamalı.

62.2. Tanım önerisi: şalvar: Genellikle ağı çok bol olan, bele bir uçkurla bağlanan, belden aşağısını içine alan, hem erkeklerin hem kadınların giydiği geniş bir giysi türü.

63. ÜNLÜ

ünlü *sf. 1. ..., 2. a. db.* Ses yolunda bir engele çarpmadan çıkabilen ses, sesli, sesli harf, vokal: *a, e, ı, i, o, ö, u, ü.* (TS).

63.1. Eleştiri: Eksik tanım.

63.2. Tanım önerisi: ünlü: 1. ..., 2. a. db. Akciğerden gelen nefesin ses tellerini titretmesiyle oluşan, ses yolunda biçimlenen ve herhangi bir engele çarpmadan çıkabilen ses, sesli, sesli harf, vokal: *a, e, ı, i, o, ö, u, ü.*

64. ÜNSÜZ

ünsüz *sf. 1. ..., 2. a. db.* Ses yolunda bir engele çarparak çıkan ses, sessiz, sessiz harf, konson, konsonant (TS).

64.1. Eleştiri: Eksik tanım.

64.2. Tanım önerisi: ünsüz: 1. ..., 2. a. db. Akciğerden gelen nefesin ses yolundaki tıkanmayı açmasıyla, bir engele çarpmasıyla veya sürtünmesiyle oluşan ses, sessiz, sessiz harf, konson, konsonant.

65. ÜVEY

üvey *sf. 1.* Yalnız yasaca akraba sayılan, aralarında kan bağı bulunmayan, öz olmayan: “*O akşam da müzakere sonunda bu yaşıtım üvey dayımla mutabık kaldık.*” -H. F. Ozansoy. **2.** (TS).

65.1. Eleştiri: Eksik tanım. Bu tanıma göre, kayınbaba ile kaynana da üvey olur. Ayrıca üvey kardeşler arasında kan bağı da bulunmaktadır.

65.2. Tanım önerisi: üvey: 1. Anne veya babaları ayrı olan kardeşler veya karı kocanın başka eşlerden olan çocuklarla birbirlerine karşı olan durumu, öz olmayan. **2. ...**

66. ÜZERE

üzere *zf. 1.* Amacıyla (...). **2.** Şartıyla (...). **3.** Neredeyse **4. e.** Gibi (...) (TS).

66.1. Eleştiri: Eksik anlamlandırma. *Yaklaşma* 5. anlam olarak eklenmeli.

66.2. Tanım önerisi: üzere: zf. 1. (...). 5. Yaklaşma. *Lakin artık bir hakikat dünyası görmek üzere olduğum muhakkak.*” Sabahattin Ali.

67. YABA

yaba a. Harman savurmakta kullanılan, çatal biçiminde, tahtadan tarım aracı (TS).

67.1. Eleştiri: Eksik tanım. Yaba sadece çatalı olsa malama yaba üzerinde durmaz.

67.2. Tanım önerisi: yaba: Harman savurmakta kullanılan, el biçiminde, ucu çatalı, tahtadan yapılmış tarım aracı.

68. SANSAR

sansar a. hay. b. Postları değerli türlü etçil hayvanların ortak adı (*Martes mar martes*) (TS).

68.1. Eleştiri: Ortak ad olarak sansarlar hakkında bilgi verilmiş, ancak, tür olan sansar hakkında bilgi verilmemiş.

68.2. Öneri: Sansar türü tanımlanmalı.

69. SIRA

sıra a. 1. (...). 4. Bir şeye ayrılan, uygun görülen veya rastlayan zaman: “*Bu sırada yan odadan sesler gelmeye başlamıştı.*” -İ. O. Anar. 5. (...). 9.

69.1. Eleştiri: Bu maddesinde bu sırada kullanımı eksik.

69.2. Öneri: “Sıra” kelimesinin “bu sırada” biçiminde ve “esnada” anlamındaki kullanımı, *bu* maddesine eklenmeli. Nitekim verilen örnek metinde de yalnız değil bulunma durumunda kullanılmıştır.

70. ULUSLARIN TANIMI

70. 1. ALMAN

Alman öz. a. *Fr. allemand* 1. Cermen soyundan olan halk. 2. Bu halktan olan kimse (TS).

Cermen öz. a. *Fr. german* 1. Bugünkü Almanya’yı, Bohemya ve Polonya’nın batı bölümünü kapsayan Cermanya’da milattan önce III. yüzyıldan IX. yüzyıla kadar oturan halk. 2. Bu halktan olan (TS).

Cermen dilleri ç. öz. a. Kuzey Avrupa’da konuşulan, Hint-Avrupa dil ailesinin bir kolu (TS).

70.1.1. Eleştiri: Tanım yetersiz. Cermen soyundan olan her halk, Alman değildir. Cermen dilleri doğu kolunda Gotça; kuzey (İskandinavya) kolunda Danca, İsveççe, İzlandaca, batı kolunda Almanca, Frizce, İngilizce, Hollandaca

bulunan bir dil ailesidir (Breton, 2007, 12; Dilâçar, 1968, 131-138), Dolayısıyla, Cermen dil ailesine ait dilleri konuşan halklar da Cermen'dir. Nitekim, *TS*'deki **Anglosakson, Cermen, Cermence, Cermen dilleri** tanımları da bunu göstermektedir. Eğer Cermen adıyla, sadece III.-IX. yüzyıllar arasında yaşayan halk kastediliyorsa bunun da belirtilmesi gerekirdi.

70.1.2. Tanım önerisi: Alman: Cermen soyundan olan, Almanya'da yaşayan Almanca konuşan halk ve bu halkın soyundan olan kimse.

70.2. Diğer ulus tanımı örnekleri: Ulus tanımlarında, ulusların mensup olukları soy, yaşadıkları ülke, coğrafya veya coğrafyalar, dil ailesi vb. ortak ölçütlerin olması gerekir. *TS*'de yapılan tanımlarda buna tam olarak dikkat edildiği söylenemez.

Arap öz. a. (*arabî*) Ar. 'arab **1.** Orta Doğu ile Kuzey Afrika'nın büyük bir bölümünde yaşayan halk ve bu halkın soyundan gelen kimse. **2.** sf. Koyu esmer (*TS*).

Çinli öz. a Çin halkından veya bu halkın soyundan olan kimse (*TS*).

Fransız öz. a. Fr. *français* Fransa'da yaşayan bir halk ve bu halkın soyundan olan kimse (*TS*).

İtalyan öz. a. Fr. *italien* İtalya halkından veya bu halkın soyundan olan kimse (*TS*).

Türk öz a. **1.** Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan halk ve bu halktan olan kimse **2.** Dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan, Türkçenin değişik lehçelerini konuşan soy ve bu soydan olan kimse (*TS*).

Yunan öz. a. Yunanistan'da yaşayan veya Yunanistan halkından olan kimse. Yunanistanlı. Palikarya vb. (*TS*).

70.2.1. Eleştiri:

Fransız tanımında Fransa'da yaşayan, Yunan tanımında Yunanistan'da yaşayan, Türk tanımında Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan denmiş ve ulusların yaşadıkları ülke, Arap tanımında ise Arapların yaşadığı coğrafi bölge söz konusu edilmiş. Buna karşılık Çin ve İtalyan tanımında ülke adı zikredilmemiş.

Türk tanımında, Türkiye'de yaşayan Türklerle, dünyanın değişik bölgelerinde yaşayan ve Türkçenin değişik lehçelerini konuşan Türklere de vurgu yapılmış. Diğer tanımlarda söz konusu ulusun yaşadığı ülkede ve ülke dışında yaşayan mensupları için, "... bu halkın soyundan gelen" demekle yetinilmiş.

Alman için, Cermen soyundan olan denmiş. Alman'a Cermen soyundan gelen denmişse, İtalyan için, Latin soyundan, Arap için Sami soyundan gelen denebilir.

“Çinli” tanımına kaynaklık eden “Çin” sözüne, muhtemelen ülke adı olduğu için, *TS*’de madde başı olarak yer verilmemiş.

Panamalı, Perulu, Portekizli, adlarına madde başı olarak yer verilmiş, ancak, *Brezilyalı* adına yer verilmemiş.

70.2.2.1. Tanım önerisi: Ulusların tanımında, yaşadıkları ülke veya coğrafi bölge, dil ve soy, belirtilmelidir.

70.2.2.2. Tanım önerisi: Değişik tanımlarda, ulusların yaşadığı ülkelerin adı zikredildiğine göre, *Türkçe Sözlük*’te ülke adlarına madde başı olarak yer verilebilir.

71. UYMAK

uymak, -ar (-e) **1.** Ölçüleri birbirini tutmak. **2.** Renk, biçim vb. yönünden birbirini tutmak, uygun düşmek. **3.** Zevke, anlayışa uygun düşmek. **4.** Bir inanca, bir anlayışa, bir duruma veya egemen bir güce uygun davranışta bulunmak, riayet etmek. **5.** Bağlı kalmak, tabi olmak. **6.** Uygun düşmek, münasip olmak (*TS*).

71.1. Eleştiri: 7. anlam eklenmeli. Tanım önerisi:

71.2. Tanım önerisi: uymak: Muhatap kabul etmek: *Uyduğu akla bak. Çocuğa uyulur mu?*

72. YABANCI

yabancı sf. **1.** Başka bir milletten olan, başka devlet uyruğunda olan (kimse), bigâne, ecnebi. **2.** Başka bir milletle ilgili olan. **3.** Aileden, çevreden olmayan (kimse veya şey), özge. **4.** Tanınmayan, bilinmeyen, yad. **5.** Aynı türden, aynı çeşitten olmayan. **6.** Bir konuda bilgisi, deneyimi olmayan. **7.** Belli bir yere veya kimseye özgü olmayan (*TS*).

72.1. Eleştiri: 8. Anlam eklenmeli.

72.2. Tanım önerisi: yabancı: 8. İçinde bulunduğu toplumu veya çevreyi bilmeyen tanımayan (kimse): *Ben bu şehrin yabancıyım.*

73. ZARİF

zarif **1.** Çekicilik, biçim, görünüş, durum, konuşma ve davranışlarıyla hoş giden, beğenilen, zarafetli. **2.** Beğenilir ve nükteli (dil, konuşma vb.). **3.** Güzel, hoş, albenili. **4.** Hoşa gider bir biçimde konuşan ve davranan (*TS*).

73.1. Eleştiri: 1. Anlamda verilen “çekicilik”, “çekici” olmalı. Zira, zarif sıfat, çekicilik isimdir. Tanım önerisi:

73.2. Tanım önerisi: zarif: **1.** Çekici, biçim, görünüş, durum, konuşma ve davranışlarıyla hoş giden, beğenilen, zarafetli.

Kaynaklar

- Akalın, Şükrü Halûk, 2011, *Türkçe Sözlük*, 2011, 11. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları: 549, Ankara, s. XI-XXII.
- Ayverdi, İlhan - Ahmet Topaloğlu - Hayri Bilecik - Mustafa Tahralı - Fahrünisa Bilecik - Hülya Uğur, 2011, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük 1, 2., 3, 4. Baskı*, Kubbealtı, İstanbul.
- Breton, Roland, 2007, *Dünya Dilleri Ailesi*, Çeviri: Orçun Türkay, NTV Yayınları, İstanbul.
- Dilâçar, A., 1968, *Dil, Diller ve Dilcilik*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 263, Ankara.
- İmer, Kâmile - Ahmet Kocaman - A. Sumru Özsoy, 2011, *Dilbilim Sözlüğü*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Karol, Sevinç - Zekiye Suludere - Cevat - Ayvalı, 2000, *Biyoloji Terimleri Sözlüğü*, 2. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları: 699, Ankara.
- Korkmaz, Zeynep, 2003, *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Genişletilmiş 2. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları: 575, Ankara.
- Özmen, Mehmet, 2010, *Türk Dili Üzerine Makaleler*, 1. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- _____ 2013, *Türkçenin Söz dizimi*, Birinci Baskı, Karahan Kitabevi, Adana.
- Püsküllüoğlu, Ali, 2012, *Türkçe Sözlük*, Birinci Baskı, Arkadaş Yayınları, Ankara.
- Redhouse Yeni Türkçe-İngilizce Sözlük*, 1979, Üçüncü baskı, Redhouse Yayınevi, İstanbul.
- Şemseddin Sami, 1998, *Kâmûs- Türkî*, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti. İstanbul.
- Topaloğlu, Ahmet, 1989, *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ötüken Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul.
- Türkçe Sözlük 1-2*, 1988, Yeni Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları: 549, Ankara.
- Türkçe Sözlük 1-2*, 1998, 9. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları: 549, Ankara.
- Türkçe Sözlük*, 2005, 10. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları: 549, Ankara.
- Türkçe Sözlük*, 2011, 11. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları: 549, Ankara.
- Vardar, Berke,- Nüket Güz - Emel Huber - Osman Senemoğlu - Erdim Öztokat, 1998, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, ABC Kitabevi A.Ş. İstanbul.